

5. Hafıza, Kimlik ve Ölüm: Christian Boltanski'nin Sanat Anlayışı ile Bulgaristan Nekrologları Arasındaki İlişki¹

Selen Gül ŞENTÜRK²

APA: Şentürk, S. G. (2025). Hafıza, Kimlik ve Ölüm: Christian Boltanski'nin Sanat Anlayışı ile Bulgaristan Nekrologları Arasındaki İlişki. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (45), 44-58. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15070838>

Öz

Christian Boltanski'nin sanatsal pratiği ve Bulgaristan nekrolog geleneği, hafıza, kimlik ve ölüm temalarını derinlemesine inceleyerek, bireysel kayıp ile kolektif hatırlama arasında derin bir diyalog oluşturmaktadır. Boltanski'nin "Les Archives du Coeur" (Kalp Arşivleri) ve "Monuments" (Anıtlar) gibi eserleri, fotoğraflar, kişisel eşyalar gibi arşiv materyallerini kullanarak insan varoluşunun kırılma anlarını araştırır ve yok olanın varlığını hatırlatma amacı taşımaktadır. Benzer şekilde, Bulgaristan'daki nekrologlar, kamusal alanlarda sergilenen ölüm ilanları olarak, kişisel yası kolektif bilince entegre etmektedir. Her iki pratik de, özel yas sürecini paylaşılan bir kültürel deneyime dönüştürerek, yaşamın geçiciliğini ve hafızanın kalıcı gücünü vurgulamaktadır. Boltanski'nin enstalaonları, kişisel ve kolektif hafıza arasındaki sınırları bulanıklaştırarak, izleyicileri insan varoluşunun geçiciliğiyle yüzleşmeye davet etmektedir. Bulgar nekrologlar ise, Bulgaristan'ın kültürel, dini geleneklerine ve kaybettikleri sevdiklerine bağlılık göstermektedir. Bu ilanlar, ölümü duyurmak ve toplumu yas sürecine katılmaya davet etmek amacıyla kamusal alanlarda sergilenmektedir. Nekrologlar, genellikle biyografik detaylar, fotoğraflar ve keder ifadeleri içerir, böylece hem bireysel bir saygı hem de kamusal bir kayıp bildirim işlevi görmektedir. Kolektif hafıza kavramı ise, hem Boltanski'nin eserlerinde hem de Bulgar nekrologların merkezi bir role sahiptir. Boltanski, anonim portreler ve tekrarlanan yerleştirmeler kullanarak, bireysel kimliklerin genellikle daha büyük tarihsel anlatılara ve anıtlara nasıl dönüştüğünü vurgular. Buna karşılık, Bulgar nekrologları, ölen kişiyi kişiselleştirerek, onların hafızasını toplum içinde canlı tutma amacı güdmektedir. Her iki pratik de, sosyal bağları güçlendiren ve hafızanın sürekliliğini sağlayan kültürel araç olarak işlev görmektedir. Kamusal alanları ya da sergi mekânlarını birer anma mekânlarına dönüştürerek, kişisel ve kolektif yas arasındaki sınırları sürekli olarak yeniden inşa etmektedir. Sonuç olarak, Boltanski'nin sanatı ve Bulgar nekrologları, hafıza, kimlik ve ölümün birbirine olan bağlılığını farklı biçimlerde ifade eden yöntemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki yaklaşım da, yas ve hatırlama deneyimine dair derin bir anlayış sunarak, geçmişi nasıl andığımızı ve bireysel kaybı kolektif bilince nasıl entegre ettiğimizi sorgulamamıza olanak tanımaktadır. Bu çalışmada,

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu çalışmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı - Turnitin / Oran: %2

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 17.02.2025-**Kabul Tarihi:** 20.03.2025-**Yayın Tarihi:** 23.03.2025; DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15070838>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Doktorant, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Plastik Sanatlar Anasanat Dalı / PhD, Kocaeli University, Institute of Social Sciences, Department of Plastic Arts (Kocaeli, Türkiye), **eposta:** selengulsnrk@gmail.com, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-9531-2992>, **ROR ID:** <https://ror.org/0411seq30>, **ISNI:** 0000 0001 0691 9040, **Crossref Funder ID:** 501100004077

karşılaştırılmalı analiz yöntemi kullanılarak Christian Boltanski'nin sanatsal pratiği ile Bulgaristan nekrolog geleneği arasındaki benzerlikler ve farklılıklar incelenmiştir. Bu yöntemin tercih edilme nedeni, her iki pratiğin de hafıza, kimlik ve ölüm kavramlarına nasıl yaklaştığını anlamak ve bireysel yasın kolektif hafızaya dönüşüm süreçlerini ortaya koymaktır.

Anahtar kelimeler: Christian Boltanski, Nekrolog, Ölüm İlanı, Bulgaristan, Hafıza

Memory, Identity and Death: The Relationship between Christian Boltanski's Understanding of Art and Bulgarian Necrologists³

Abstract

Christian Boltanski's artistic practice and the Bulgarian necrological tradition is to create a profound dialogue between individual loss and collective remembrance, exploring themes of memory, identity and death. Boltanski's works such as 'Les Archives du Coeur' (The Archives of the Heart) and 'Monuments' (Monuments) use archival materials such as photographs and personal belongings to explore the fragility of human existence and to remind us of the presence of the absent. Similarly, necrologists in Bulgaria integrate personal mourning into the collective consciousness in the form of obituaries displayed in public spaces. Both practices transform the private process of mourning into a shared cultural experience, emphasising the transience of life and the enduring power of memory. Boltanski's installations blur the boundaries between personal and collective memory, inviting viewers to confront the transience of human existence. Bulgarian necrologists, on the other hand, pay homage to the cultural and religious traditions of Bulgaria and their lost loved ones. These advertisements are displayed in public spaces to publicise death and invite the public to participate in the mourning process. Necrologues often include biographical details, photographs and expressions of grief, thus functioning as both an individual tribute and a public declaration of loss. The concept of collective memory, however, plays a central role in Boltanski's work as well as in that of Bulgarian necrologists. By using anonymous portraits and repeated installations, Boltanski emphasises how individual identities are often transformed into larger historical narratives and monuments. In contrast, Bulgarian necrologists, by personalising the deceased, aim to keep their memory alive within the community. Both practices function as cultural tools that strengthen social bonds and perpetuate memory. By transforming public spaces or exhibition spaces into sites of remembrance, they constantly reconstruct the boundaries between personal and collective mourning. In conclusion, Boltanski's art and Bulgarian necrologues are different ways of expressing the interconnectedness of memory, identity and death. Both approaches offer a deep understanding of the experience of mourning and remembering, allowing us to question how we commemorate the past and how we integrate individual loss into collective consciousness. In this study, the similarities and differences between Christian Boltanski's artistic practice and the Bulgarian necrological

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %2

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 17.02.2025-**Acceptance Date:** 20.03.2025-**Publication Date:** 23.03.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15070838>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

tradition are analysed using the method of comparative analysis. The reason for choosing this method is to understand how both practices approach the concepts of memory, identity and death and to reveal the processes of transformation of individual mourning into collective memory.

Keywords: Christian Boltanski, Necrologist, Obituary, Bulgaria, Memory

Giriş

Tarih öncesi dönem boyunca ölüm, kültürel inançları, ritüelleri ve sosyal yapıları şekillendirerek insan varoluşunda merkezi bir kavram olmuştur. İlk insan toplulukları, ölü gömme uygulamaları ve mezar eşyalarının da gösterdiği gibi, ölümü hem kaçınılmaz bir biyolojik olay hem de öbür dünyaya geçiş olarak görülmüştür. Eski uygarlıklarda, mitolojiler ve dini doktrinler genellikle ölümü başka bir âleme geçiş olarak çerçeveleyerek ahlaki ve etik kodları güçlendirmiştir. Zaman içinde bilimsel gelişmeler ölümü metafizik bir kavramdan biyolojik bir sürece doğru yeniden tanımlamış olsa da, ölümün varoluşsal ve kültürel önemi insan düşüncesinde derin bir yer tutmaya devam etmektedir.

Ölüm kelimesinin kökeni; yaşlanma, güç ve direncin azalması olarak ifade edilse de zamanla anlamı genişleyerek, hayatın sona ermesi şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. (Eyüpoğlu, 1988: 249). Ölüm ilanı sözcüğü, Ortaçağ Latincesinde “ölümle ilgili” anlamına gelen “obitarius” sözcüğünden türemiştir. Latince “obitus” (ayrılış veya buluşma) ve “obire” (doğru gitmek) sözcüklerinden oluşmuştur. 1706'da “obituary” ölüm kayıtları ya da ölenlerin listeleri anlamına gelirken, 1738'de özellikle kısa bir biyografi içeren gazete ilanı anlamına gelmektedir. Bir sıfat olarak, 1828'den beri bir ölümle ilgili veya bir ölen kişiyi kaydedip, tanımlamak için kullanılmaktadır (Online Etymology Dictionary, 2024). Nekroloji terimi ise, vefat etmiş bir kişinin anısı için yazılan yazı olarak tanımlanmaktadır “Ölüm ardı yazılar” olarak da bilinen bu metinler, edebiyatçılar, sanatçılar, bilim insanları gibi toplumda mesleki kimlikleriyle öne çıkan kişilerin ya da yazarın yakın çevresindeki özel bir bireyin ölümünü ele alan yazılardır. Nekrolojiler, ölümün hemen ardından yazılmaları sebebiyle anma yazılarından ayrılır ve genellikle süreli yayınlarda yer almaktadır. Ölümü temel konu edinmeleri bakımından anma yazılarıyla benzerlik gösterse de nekrolojiler, ölüm olayına tanıklık eden ve güncelliği olan, paylaşım ve haber verme amacı taşıyan metinlerdir. Öte yandan, anma yazıları daha geç tarihlerde, genellikle ölüm yıl dönümlerinde yazılır ve hatırlama ya da hatırlatma işlevi görmektedir (Mengi, 2016:162). Ölüm ilanları ve nekrolojilerin her ikisi de bir kişinin ölümünü duyurmaya ve anmaya hizmet etmektedir. Ancak bu durum amaç ve zamanlama açısından farklılık göstermektedir. Ölüm ilanı, genellikle gazetelerde veya internette yayınlanan, biyografik ayrıntılar ve cenaze bilgileri sağlayan kamuya açık bir ilanken; nekroloji, ölen bir kişinin onuruna yazılan, genellikle başarılarına ve yasına odaklanan daha kişisel bir metin olabilir. Bir kişinin vefatından kısa bir süre sonra yayınlanan ölüm ilanının aksine, nekroloji çoğunlukla yıl dönümleri veya anma günleri için yazılmaktadır. Ayrıca, nekrolojiler daha kişisel ve analitik olma eğilimindeyken, ölüm ilanları genellikle daha olgusal ve anlaktır. Bu farklılıklara rağmen, her iki form da anma ve kolektif yas için kültürel araçlar olarak toplum bilincine hizmet etmektedir.

Bulgaristan'da “nekrolog” olarak bilinen ölüm ilanlarının ağaçlar, duvarlar, duraklar, trafo direkleri ve özellikle de ölen kişinin evinin kapıları gibi özel mülk ya da kamusal alanlarda sergilenmesi takriben sosyalizmden beri süren bir gelenektir. Bu gelenek, bireyin vefatının kamuya duyurulmasına hizmet ederek, toplumu yas sürecine davet etmektedir. Benzer şekilde, Güney İtalya'da ayrıca birçok Ortodoks ülkesinde ve bazı Katolik ülkelerin daha dindar bölgelerinde de bu tür uygulamalar görülmekte, ölüm ilanları kağıtlara basılıp yas geleneklerinin bir parçası olarak şehir meydanlarında ve ölen kişilerin evlerinde kamuya açık bir şekilde sergilenmektedir. Bulgaristan'da nekrologları hem kamusal hem de

özel alanlarda önemli bir yere sahiptir. Bulgar nekrologları fiziksel peyzajda oldukça görünür kalarak, ölümün bir nevi gündelik hayata entegrasyonunu ifade etmektedir. Bu ilanların içeriğinde genellikle ölen kişinin fotoğrafı, biyografik bilgiler ve aile üyelerinin keder ifadeleri yer almaktadır. Ayrıca nekrologlar, ölen kişinin 40. ve yıl dönümleri gibi özel günlerde tekrarlanan; kolektif yasın kalıcı doğasını ve ölen kişinin toplumun bilincinde devam eden varlığını gösteren en önemli temsilleri arasında yer almaktadır. Böylece nekrologlar hem kişisel hem de kolektif hatırlama işaretleri olarak kültürel hafıza ile kamusal alan arasında köprü kurmaktadır. Bu makale, nekrologların Bulgar toplumundaki önemini ve kişisel yas ile kamusal alan arasında bir bağlantı olarak işlevini incelemektedir.

Bulgaristan Cenaze Geleneği ve Nekrologlar

Bulgar cenaze törenlerine genel bir bakış olarak, cenaze ve defin ritüelleri genellikle ölümden sonraki 24 saat içinde gerçekleşir ve büyük ölçüde ülkenin baskın Ortodoks Hristiyan geleneklerinden etkilenir. Cenazeler genellikle kiliselerde yapılarak, aile ve arkadaşların son saygılarını sunmaları için ceset açık bir tabutta sergilenir. Ölen kişiye yeni, temiz giysiler giydirilir ve bir rahip tarafından yönetilen cenaze törenleri genellikle yaklaşık otuz dakika sürer. Davul, zil ve korna gibi müzikler genellikle törenin bir parçası olarak çalınır. Yakma Bulgaristan'da yaygın olarak uygulanmadığından, çoğu kişi cenaze alayına katılarak; geleneksel defin yöntemlerini tercih etmektedir. Defin işleminin ardından, yas tutanların yiyecek ve şarap içeren bir yemeğe katılmaları ve bazı eşyaların ölen kişiye sembolik olarak sunulması gelenekselidir. Geleneksel cenaze törenleri arasında mezarlığa mum, giysi, para ve diğer kişisel eşyalar bırakmak, yakın aile üyelerinin bu adakları yıl dönümlerinde gerçekleştirmesi gibi ritüeller yer almaktadır. Mezarlar genellikle tahta bir haçla işaretlenir, ancak modern uygulamalardan sonra ölen kişinin fotoğrafının yer aldığı mezar taşları tercih edilmektedir. Yas dönemi, siyah giysiler giymek ve saygı göstergesi olarak aksesuarlardan kaçınılmaktadır. Bulgar Ortodoks inançlarına göre, ruh Tanrı ile birlikte olmak üzere ayrılmadan önce 40 gün boyunca Dünya'da kalır ve en sevdiği yerleri tekrar ziyaret etmektedir. Ve 40 günün sonunda ruhun, Tanrı ile birlikte olma zamanının geldiğini kendisi bilerek Dünya'yı terk ettiği düşünülmektedir (Goldade, 2017). Bu nedenle anma törenleri, üçüncü, dokuzuncu, 20. ve 40. günlerde düzenlenir. Özellikle 40. gün, ruhun ebediyete intikal ettiğine inanıldığı için önemli bir anma günü olarak kabul edilir. Cenazeden sonra gerçekleştirilen mezar başı ziyaretleri, ekmek, meyve ve ölen kişinin en sevdiği yiyecekleri sunma gibi dini gelenekleri içermektedir. Ortodoks geleneğine göre, tüm "Göğe Kabul" törenlerinde ölenler için yılda üç kez anma töreni yapılması zorunludur. Bu ritüeller, hem kaybedilen kişinin anısını yaşatma hem de toplum içinde ölümün yasını paylaşma işlevi görmektedir. Mezarlıklardaki ziyaretler ve anma törenleri, ölen kişinin hatırasını yaşatma ve toplumsal dayanışmayı güçlendirme amacına yöneliktir (Montiglio, n.d).

Toplumda belirli özellikleriyle öne çıkan kişilerin ya da yazarın yakınlarından birinin vefatını konu alan, ölümün hemen ardından yazılması nedeniyle anma yazılarından ayrılan ve genellikle süreli veya basılı yayınlarda yayımlanan metinlere ölüm ardı (nekrolojik) yazıları denir. Ölüm sonrası yazılar, literatürde nekrolojik metinler olarak da ele alınmaktadır. Necro ve logos kelimelerinin birleşiminden türeyen "nekroloji," ölüm ve ölü bilimi anlamına gelmektedir. İngilizcede, vefat eden kişi hakkında yazı kaleme alan kişiye "nekrologist" denilmektedir. Ölüm ardı yazılar, öncelikle hayatını kaybeden kişiye duyulan saygının bir göstergesidir ve hem ölüm haberini iletme hem de hissedilen üzüntüyü paylaşma amacı taşımaktadır. Bu tür metinlerde, vefat eden kişinin sanatından, yaşamından ve bilinen ya da pek bilinmeyen yönlerinden bahsedilir. Genellikle yoğun bir duygusallıkla yazılan bu metinlerin bazıları doğrudan kaybedilen kişiyle ilgiliyken, bazıları ise yazarın kendi duygusal durumunu yansıtarak acı, özlem, pişmanlık ve hayata karşı sitem duygularını dile getirilmektedir (Baycanlar, 2005: 106).

Cenaze ilanları üzerine araştırmalar yapan Emilia Karaboeva, ağaçlara, trafo direklerine ve hayatını kaybeden kişilerin evlerinin giriş kapılarına gibi ölüm ilanlarını asma geleneğinin 19. yüzyılda Batı Avrupa'dan Bulgaristan'a geçmiş olduğunu belirtmektedir. Bulgaristan'daki ilk ölüm ilanı ise Stoyan Chalakov'a ait olup, edebiyat tarihçisi Elena Nalbantova, bu eserin 1850 yılında Nayden Gerov tarafından yazıldığını ifade etmektedir. Bağımsız bir şekilde basılıp dağıtılan bu ilanın, muhtemelen ülkedeki ilk ölüm ilanı olduğuna inanılmaktadır (Spomen. bg, 2020). Dahası Bulgaristan'da ölüm ilanı afişi geleneği yeni sayılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu uygulama köylere de yayılmıştır. Komünist rejim (1944-1989) döneminde gazetelerde ölüm ilanı yayımlamak yalnızca Bulgar Komünist Partisi ve Bulgar Halk Tarım Partisi üyeleri ile sanatçılar, aktörler, bilim insanları ve diğer tanınmış kişiler için mümkündü. Ancak, ölüm ilanı afişleri konusunda herhangi bir kısıtlama olmadığı için, nekrologların kullanımı halk tarafından hızla benimsenerek, yayılmıştır (Gueorguev, 2010: 351).

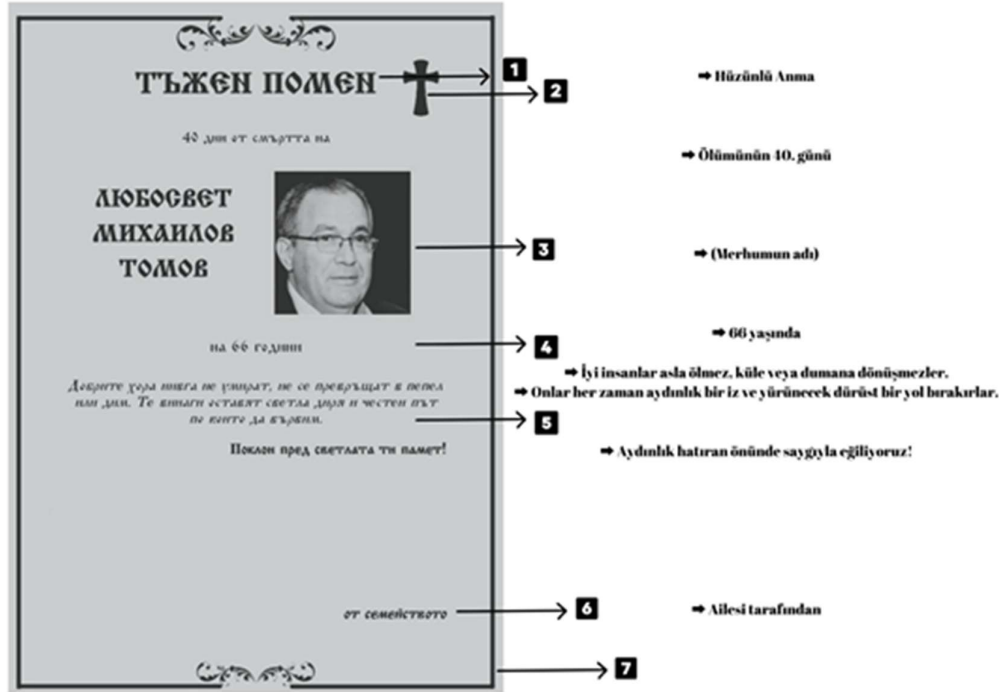

Görsel 1: Selen Gül Şentürk, Nekrolog Örnekleri, Bulgaristan, 2019.

Bulgaristan ve Balkan Yarımadası'ndaki Ortodoks bölgelerde ölüm ilanı afişleri, özellikle yabancılar için anlaşılması zor bir kültürel öge olarak görülmektedir. Bulgar kültüründe nekroloji terimi: hem sokaklara, köylere ve şehirlere asılan ölüm ilanı afişlerine hem de günlük gazetelerde yayımlanan ölüm duyurularını kapsayan genel bir ifade olarak kullanılmaktadır. Genellikle, bu tür ölüm ilanları vefat eden Ortodoks Hristiyanlar için düzenlenmektedir. Bulgaristan'da şimdiye kadar bir Müslüman için hazırlanmış bir ölüm ilanı afişine henüz rastlanmamıştır. Yahudi topluluğu için yapılan bazı denemeler ise geleneksel Ortodoks Hristiyan modeline dayanmaktadır. Burada tek fark, afişin üst kısmındaki Ortodoks haç sembolü yerine Davut Yıldızı'nın kullanılmasıdır. Bulgar ve Ortodoks geleneklerine göre, ölüm ilanı afişleri yalnızca bir kişinin vefatını duyurmakla kalmaz; aynı zamanda cenaze töreninin günü, saati ve yerini de bildirmektedir (Gueorguev, 2010: 350). Tipik Bulgar nekrolojileri belirli unsurlardan oluşmaktadır: Ortodoks haçı, yas çerçevesi, tür: ölüm ilanı, ritüele özgü kalıplaşmış ifadeler, ölüm tarihi, vefat/anma bildirim, Epitaf (Mezar Yazısı), vefat edenin yaşam tarzına dair ipuçları yer almaktadır. Ölüm ilanları genellikle siyah çerçeveli olur ve kişinin ölüm tarihinden 40 gün sonra yayımlanacak olan nekrolojiye, siyah beyaz fotoğraf eklenmektedir. Fotoğraflı nekrologlar sadece ölümünün 40. gününden sonra yayımlanmaktadır bu nedenle 40 gün öncesi yayımlanan nekrologlar fotoğrafsızdır. Ayrıca

nekrolojilerde süslemelere yer verilmemesi esastır. (Gueorguiev, 2012: 1522). Günümüzde de nekrolog uygulamaları bu yüzden daha sade hale gelmiştir.

Ölüm ilanı çerçevesi, süslemeler, fotoğraf siyah beyaz ya da sepya renkte ve sade olmalıdır; çünkü Bulgaristan'da siyah, yasın rengidir ve Tanrı huzurunda herkesin eşit olduğu anlamını taşımaktadır. Ya da nekrolog afişlerinde bu renk kullanılmasının afişlerin basılmaya başladığı dönemdeki teknik imkanların sınırlı olması da olabilir. Ölüm ilanlarını hazırlayan kişiler, metinlerde yalnızca cenazeye dair bilgileri değil, aynı zamanda ölen kişinin yaşam tarzına dair unsurları da aktarmaktadır. Bu eğilim, Bulgar cenaze geleneklerinin kitlesel ve içgüdüsel bir şekilde dönüşüm geçirdiği şekilde yorumlanabilmektedir. (Gueorguiev, 2010: 354). Bulgar nekrolojileri üç temel işleve sahiptir: 1. Ölüm veya yıl dönümünü duyurma 2. Cenaze veya anma törenine ilişkin bilgi verme 3. Vefat eden kişinin yaşam tarzını dolaylı olarak anlatma olarak kategorize edilebilir. Nekroloji geleneği günümüzde, özgün görsel unsurları büyük ölçüde değişime uğramış, yazarlarının tercihlerine göre kişiselleştirilmiş ve ölen kişinin yaşam öyküsünü anlatan birer metne dönüşmüştür. Bulgar nekrolojilerinde, vefat edenin kişisel yaşam öyküsüne dair bir anlatı oluşturma eğilimi yaygındır. Sonuç olarak, geleneksel Bulgar nekrolojileri belirli görsel unsurları içerirse de, günümüzde bu unsurlar zaman içinde değişime uğrayarak, daha kişisel ve anlatıya dayalı bir hale gelmiştir. Bu süreç nekrolojileri, yalnızca ölüm ilanı veya anma duyurusu olmaktan çıkararak, farklı yaşam tarzlarının bir tür manifestosuna dönüşmesi sonucu, ölen kişinin yaşam biçimini yansıtan bir metin türü hâline getirmiştir (Gueorguiev, 2012: 1522-1530).

Görsel 2: Ölen Kişinin 40. Günü İçin Hazırlanmış Nekrolog Örneği ve Tükçe Çevirisi.

Görsel 2 dizinine göre: 1.Ortodoks Haçı, 2.Ölüm ilan türü, 3. Ritüel kişi ismi ve fotoğrafı, 4. Yaşı, 5. Ölen kişi hakkında nekrolog yazısı, 6. Nekrolog yazarı/yazarları, 7. Yaşlı çerçeve yer almaktadır. Görseldeki örnek dışında fotoğrafın eklenme zamanı nekrolog şablon kurallarına uygun olarak düzenlenmelidir. Ölen kişi için özel bilgiler doğum, ölüm tarihleri, nekrolog metni, mezar taş yazısı ve cenaze töreni hakkındaki bilgiler ise nekrolojiste bağlı olarak değişiklik göstermektedir.

Kamusal Alanda Nekrologların Rolü

Ölümü kamuya duyurma geleneği birçok medeniyetlerde farklı biçimlerde şekillenmiştir. Örneğin Ortaçağ Avrupa'sında ölüm ilanları şehir meydanlarında sergilenir ya da şehir tellalları tarafından sözlü olarak iletilen bir gelenek olarak bilinmektedir. Meksika'da Ölüler Günü kutlamaları ölümlerin toplumsal yaşamın aktif bir parçası olarak kalmasını sağlayan bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulgaristan'daki nekrologlar ise hem kamusal hem de özel alanlarda önemli bir yere sahiptir. Geleneksel olarak, nekrologlar duvarlara, ağaçlara, kasaba ve köylerdeki ilan panolarına, kiliselere, elektrik direkleri gibi birçok kamusal alana yapıştırılarak, toplumun ölen kişinin vefatından haberdar olması sağlanmaktadır. Nekrologlar, böylece fiziksel peyzajda oldukça görünür kalarak; ölümün, gündelik hayatla entegrasyonunda önemli bir ifade aracı haline gelmektedir.

Görsel 3: Selen Gül Şentürk, Durakta Nekrolog Örnekleri, Bulgaristan, 2019.

Bulgaristan'da, 1944'te gerçekleşen darbenin ardından 45 yıl süren komünist rejim döneminde benimsenerek yaygınlaşan "nekrolog" yapıştırma geleneği günümüzde de hala devam ettirilerek; vefat eden kişilerin anısını yaşatmak isteyen aileler, bu ilanları sokaklardaki ağaçlara, caddelere, duraklara, duvarlara asarak yaslarını ifade etmektedir. Yerel yönetimler, ilanların asılması için belirli alanlar oluşturmuş olsa da, halk genellikle ölüm ilanlarını istedikleri yerlere gelişi güzel biçimde yapıştırmaya devam etmektedir. Daha önce yalnızca gazetelerde yer alan nekrologlar, artık sokaklar, parklarda şehrin birçok alanında sıkça görülmektedir (Bakış. bg. Bulgaristan'a Tükçe Bakış: 2018). Ancak, bu ilanların periyodik olarak yenilenmeden uzun süreler boyunca kamusal alanlarda bırakılması genellikle önerilmemektedir. Bu ilanları yenileme ve bozulmalarını önleme eylemi, ölen kişiye duyulan saygı ve anma göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, geleneklere göre nekrologların uzun süre doğrudan güneş ışığına maruz kalan solmuş hallerini saklanmak yerine yakılması gerektiğini öne sürmektedir (Actualno: 2021). Duvarlara ölüm ilanları asma uygulaması, Sırbistan ve İtalya'daki belirli bölgeler hariç, diğer ülkelerde büyük ölçüde benzeri olmayan, bir Bulgar geleneğidir; bu bölgelerde bu tür ilanlar genellikle kiliselerin yakınındaki özel panolara asılmaktadır. Ölüm ilanlarına ek olarak, Bulgar yas gelenekleri arasında mezarlıklara yiyecek getirme, dağıtma ve ölenler adına bir adak olarak şarap dökme gibi birçok ritüeller de yer almaktadır. Ancak, bu geleneklerin hiçbiri kamusal alanların görsel

manzarasına nekrologların yaygın olarak asılması kadar belirgin bir şekilde etkili değildir. Ölüm ilanları çeşitli alanlara yapıştırılmaya devam ediyor olması şehrin duvarlarını geçici "ölüm duvarlarına" dönüştürmektedir. nekrologların kamusal alanlarda ne kadar süre kalması gerektiği ve anlamlı bir kültürel işlevinin olup olmadığı konusu günümüzde tartışmalara yol açmaktadır (Elhovo news: 2012). Fakat yerel yönetim, nekrologların şehrin her yerinde yer almasından şikayetçi olanlara rağmen, bu geleneğin hassas bir konu olduğunu vurgulamış ve bu nedenle müdahale etmenin zor olduğunu basına yaptıkları açıklamalarda ifade etmiştir.

Bulgar ölüm ilanlarının (nekrolog) temel ve asli göstergesel işlevleri, vefat eden kişinin kutsal mekanlarını belirtmektir. Bunlar genellikle doğup büyüdüğü ev, bağlı olduğu kilise ve isteğe bağlı olarak mezarı ya da yakıldıysa mezarlık duvarında bulunan bölümüdür. Ölüm ilanları yaygın olarak evlerin giriş kapılarına (isteğe bağlı olarak yas kurdelesi ile birlikte) asılmaktadır. Ayrıca, nekrologlar kiliselerin batı girişlerinin belirli bölümlerine de yerleştirilmektedir. Geleneksel olarak, kilise girişinin sol tarafı kadınlar, sağ tarafı ise erkekler için ayrılmıştır. 1945 öncesinde ve 1990 sonrasında, gazeteler ölüm ilanlarının yayımlandığı en yaygın mecralardan biri olmuştur. Fakat gazete ilanlarında, nekrologların geleneksel kurallarından sapmalar gözlemlenerek; siyah-beyaz fotoğrafların yerine renkli fotoğrafların da kullanıldığı görülmüştür. Bunun dışında, alışılmadık bağlamlarda ölüm ilanlarının neredeyse şehrin her yerine yerleştirilmesinin neredeyse sınırı yoktur. Bu durum nekrologların, sadece bir ölüm haberini duyurma veya ölüm yıl dönümünü anma işlevinden çıkmasına neden olmaktadır. Çünkü mezar taşları gibi, ölüm ilanları da artık birer mezar yazıtı işlevi görmekte ve dini, seküler, zenginlik, güç gibi farklı yaşam tarzlarına dair göstergeler içermektedir. Bu durum, bir süre sonra söylem analizi aracılığıyla ölen kişinin yaşam öyküsüne referans veren bir anlatıya dönüşmektedir (Gueorguev, 2010: 355-357).

Görsel 4: Selen Gül Şentürk, Ölen Kişilerin Evlerinin Giriş Kapılarında Nekrolog Örneği, Bulgaristan, 2019.

Söylem analizi, ilanların dilsel ve görsel unsurlarını inceleyerek, ölümün bireysel ve toplumsal düzeyde nasıl anlamlandırıldığına ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, ölüm ilanları yalnızca yas ve anma işlevi

görmekle kalmaz, aynı zamanda ölen kişinin kimliği, kamusal alana yayılarak, ölen bireyin toplumsal statüsü ve yaşam biçimi hakkında ipuçları sunmaktadır. Böylece, nekrologlar kolektif hafızanın bir parçası haline gelirken, bireyin toplumsal hafızada nasıl temsil edileceğini de şekillendirmektedir. Ayrıca bireysel yas süreci, kamusal alanda paylaşarak kolektif hafızanın bir parçası haline gelmektedir. Bulgaristan' da ölüm ilanlarının sürekli olarak kamuya açık bir şekilde sergilenmesinin belirgin olması; toplumdaki kişisel yas paylaşım aracı haline getirerek, sosyal bir deneyime dönüştürmektedir. Yakınlarını kaybedenler, ölüm ilanlarını kamusal alanlara yerleştirerek toplumu yas sürecine ortak etmekte ve bu sayede sosyal bağları ile kültürel sürekliliğin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır.

Sosyokültürel Bağlamda Nekrologların Kimlik ve Hafıza Üzerindeki Etkisi

Tarih boyunca farklı toplumlar, ölenleri anmak amacıyla çeşitli yöntemler kullanmıştır. Nekrologlar, ölümü duyurmanın yanı sıra, yaşamını yitiren kişiyi onurlandırma, mirasını koruma ve yas sürecini paylaşma işlevi gören resmileştirilmiş bir araç olarak gelişmiştir. Genellikle yalnızca bir ölüm bildiriminden ibaret olarak değerlendirilse de, ölüm ilanları bu temel işlevin ötesine geçmektedir. Kültürel uygulamaları etkileyen, toplumsal hafızayı şekillendiren ve sosyal değerleri pekiştiren önemli bir rol üstlenmektedir.

Dahası nekrologlar, yazılı ve görsel unsurları bir araya getiren metinler olup, belirli bir söylem oluşturur. Temelde, bir ölüm ilanı, bir kişinin ölümünü veya ölüm yıl dönümüne dair anma ritüelini duyurmayı amaçlar. Bunun yanı sıra, ilanlarda duygusal bir işlev de bulunur; yas tutan bireylerin üzüntülerini dışa vurması beklenir. Ayrıca, ölüm ilanı, törene katılmak için bir davetiye niteliği taşıdığından, yönlendirici bir işlev de üstlenmektedir (Gueorguev, 2010: 358). Bu bağlamda, nekrologlar kolektif hafızanın inşasında önemli bir araçtır; toplumların geçmişteki kayıpları anma biçimleri, kültürel kimliğin bir parçası olarak gelecek nesillere aktarılır. Ölüm ilanları, toplumsal hafızayı pekiştirerek, bireylerin ve toplumun ortak yas sürecine katılımını teşvik eder.

Görsel 5: Selen Gül Şentürk, Ağaca Asılmış Nekrolog Örneği, Bulgaristan, 2019.

Maurice Halbwachs'ın Kolektif Bellek adlı kitabı incelendiğinde, bireylerin hem kişisel hem de

toplumsal bir hafızaya sahip olduğu ve bu iki hafıza türünün birbirleriyle bağlantılı olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle bireysel hafızanın, hatıraların doğrulanması, belirginleştirilmesi ve hafızadaki boşlukların doldurulması için kolektif belleğe ihtiyaç duyduğu dikkat çekici bir noktadır. Bu bağlamda toplumlar, bireylerin hafızasını şekillendirir. En kişisel anılar bile sosyal grupların etkileşimi ve iletişimi sayesinde oluşur, çünkü bireyler yalnızca başkalarından öğrendiklerini değil, aynı zamanda onların anlattıklarını, önem verdikleri olayları ve yansıttıkları anlamları da hatırlar. Hafıza, toplumsal kimlikleri tarihsel süreç içerisinde anlamlandırarak onlara bir bağlam kazandırır. Kolektif hafızanın temel unsurlarından biri ise ölümlerin anılmasıdır. Bu anma pratikleri, zamanla her kültüre özgü değişimler geçirerek farklı biçimlerde varlığını sürdürmektedir (Özkan & Öz,2023: 497). Ölüm ilanları, bireylerin toplumsal kimliklerini pekiştiren ve kültürel hafızanın bir parçası olarak işlev gören önemli metinlerdir. Bu ilanlar, ölen kişinin hayatına dair toplumsal hafızayı canlı tutarak, onun kimliğini toplumun belleğinde yeniden şekillendirir. Toplumlar, ölüm ilanları aracılığıyla, bireylerin ölümünden sonra da kimliklerini korur ve toplumsal yapının bir parçası olarak onların anısını yaşatır. Böylece, ölüm ilanları sadece ölümün duyurulması değil, aynı zamanda toplumsal kimliğin hatırlanması ve bu kimliğin toplumsal hafızada bir yer edinmesi sürecini de içerir. Kolektif hafıza, ölüm ilanları gibi anma pratikleriyle sürekliliğini sağlarken, bireylerin kimliklerini toplumla bağdaştırmalarına olanak tanır.

Sosyal kimlik, toplumun sürekliliği açısından önemli olduğu için korunması gereklidir. Bireyler yaşamlarını yitirse de ait oldukları sosyal gruplar ve kimlikleri varlığını sürdürmeye devam eder. Ölüm ilanları, sosyal kimliğin açığa çıkarılmasında bir araç olarak kullanıldığı için bu kimliğin devamlılığına katkı sağlamaktadır (Yanık & Kara, 2016:167). Ayrıca bireyler ölümünden sonra bile nekrologlar (ölüm ilanları) sayesinde hatırlanarak, toplumsal bellekte yer edinmeye devam etmektedir. Toplumlar, bireylerin kimliklerini ölümle birlikte kaybetmeyip, kamusal alanda ölüm ilanlarının varlığını sürdürmesiyle onları yaşatmaktadır kimlik, bir kişi ölümünden sonra dahi toplumun hafızasında ve kültüründe Bulgar nekrolog (ölüm ilanı) kültü sayesinde varlığını devam ettirmektedir. Böylece Nekrolog geleneği, kaybolmaya yüz tutmuş sosyal kimliklerin kalıcı bir şekilde hatırlanmasını sağlayan önemli bir sembol oluşturmaktadır.

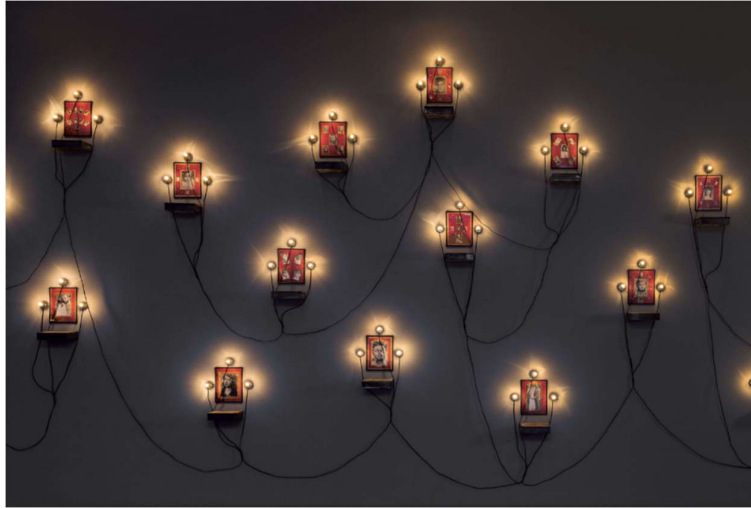
Kimlikle ilişkili olarak, Kültürel miras, folklor geleneği ile modern yaşam arasında bağ kurarak, bir yerin geçmişini ve geleceğini anlamaya katkı sağlamaktadır. Bulgaristan inanç geleneklerinin ülke genelinde yaşatılması son derece önemli ve değerlidir. Bu gelenekler, Bulgar manevi mirasının yaşayan eserleri olup, doğayı anlamının ve ona saygı göstermenin temel yollarını sunmaktadır (Bogueva, 2021:3-11). Özetle, ölüm ilanları, sosyo-kültürel bir çerçevede bireysel ve kolektif kimliğin korunması için önemli bir araçtır. Çünkü nekrologlar, ölen kişiyi anmakla kalmaz, aynı zamanda bireyleri tarihsel ve toplumsal anlatıların içine yerleştirerek toplumsal bağları güçlenmektedir. Ayrıca, geçmiş ve bugün arasında köprü kurarak geleneklerin ve paylaşılan geleneğin devamlılığını sağlayan kültürel eserler olarak işlev görmektedirler.

Christian Boltanski'nin Sanat Anlayışında Ölüm, Hafıza ve Kimlik

Bireysel ve toplumsal hafızanın canlanmasında en önemli etkenlerden biri, dünya tarihindeki büyük dönüşümlere doğrudan tanıklık eden sanatçıların eserleridir. Sanat tarihi süreci incelendiğinde, hafıza kavramının sanatçılar üzerinde her dönem etkili olduğu ve eserlerini oluştururken önemli bir referans kaynağı olarak kullandıkları görülmektedir. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren modernizmin yerini postmodernizme bırakmaya başlamasıyla birlikte, hafıza kavramı sanatçılar için temel temalardan biri haline gelmiştir. Bazı sanatçılar, bireysel hikâyeleri aracılığıyla geçmişleriyle hesaplaşırken, bazıları ise kolektif hafızada derin izler bırakan olayları farklı disiplinlerde ele alarak sanatsal üretimlerine

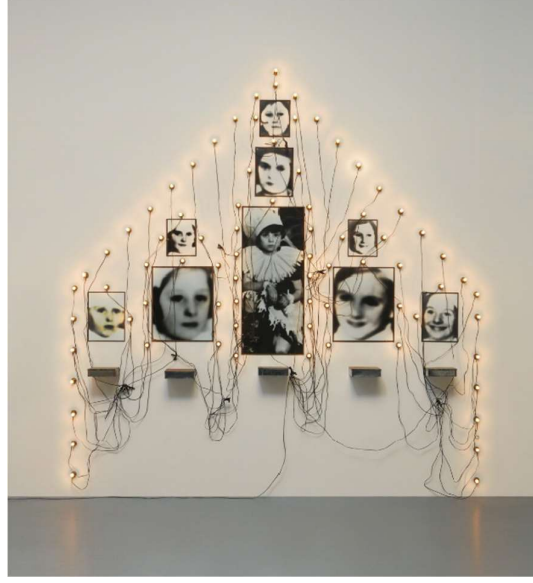
yansıtılmışlardır. (Özkan & Öz,2023: 498). Bu sanatçılardan biri Christian Boltanski dir. Ölüm, hafıza ve kimlik gibi temaları sıkça işleyen çağdaş bir sanatçıdır. Boltanski'nin sanatsal pratiğiyle, ölüm, hafıza ve kimlik temalarını derinlemesine inceleyerek, kişisel ve kolektif tarih arasında bağlantı kurulmaktadır. Fener ışığının hafifçe yüzlerini aydınlatığı Yaşam Boyu (Lifetime) çalışmasında: isimsiz kişilerin anısına adanan sunaklar, Christian Boltanski'nin 1980'lerin ortalarından itibaren en ikonik eserleri arasında yer almaktadır.

Boltanski'nin eserlerinde öne çıkan bir diğer tema ise, anıt kavramıdır. Sözlük anlamıyla ele alındığında, anıt; bir olayı hatırlatmak, tarihte iz bırakmış önemli kişilerin anısını canlı tutmak, toplum tarafından değer verilen bir düşünce, ideal veya kavramı yüceltmek ve simgeleştirmek amacıyla kamusal alanlarda herkesin erişebileceği şekilde konumlandırılan yazıtlar, heykeller veya mimari yapılar olarak tanımlanır. Boltanski, bu geleneksel anıt anlayışını sorgulayarak, hafıza ve unutmaya arasındaki ilişkiyi yeniden yorumlar. Onun çalışmaları, geçmişi anımsatan ancak aynı zamanda kayıp ve yok oluşu da vurgulayan, geleneksel anıtların ötesine geçen bir yaklaşım sunar. Bu sayede, anıt kavramını hem kişisel hem de toplumsal hafızanın bir ifadesi olarak ele alır (Ahunbay, 1997:100).

Görsel 6: Christian Boltanski, Yaşam Boyu (Lifetime) sergisinin görüntüsü, İsrail Müzesi, Kudüs, 2018.

Fotoğraf, enstalasyon ve buluntu nesnelere gibi eserlerinde eşitli medyumlar kullanan Boltanski, yok olma, kaybolma ve unutulma hatırlatan anlatılar inşa ederek; ölen insanların fotoğraflarını, kişisel eşyalarını ve arşivlerini kullanarak; kolektif hafızayı sorgulamaktadır. Bu yüzden Boltanski'nin çalışmalarının merkezinde kimliğin geçiciliği ve hafızanın kişisel tarihleri nasıl koruduğu ile ilgili temalar ortaya çıkmaktadır. Eski fotoğraflar, yıpranmış giysiler ve kaydedilmiş sesler gibi arşiv malzemelerini kullanan sanatçı böylece geçmiş yaşamların hem onurlandırıldığı hem de anonimleştirildiği alanlar yaratmaktadır.

Görsel 7: Christian Boltanski, Anıt Odessa'dan İsimsiz, jelatin gümüş baskılar, metal bisküvi kutuları, elektrik ampulleri, prizler ve elektrik telleri, 104 × 118 × 8 3/5 inç | 264,2 × 299,7 × 21,9 cm, 1989

Hafıza kavramıyla bağlantılı olarak anıt fikrini ele alan Boltanski, geniş ölçekli enstalasyon çalışmalarıyla bireysel ve kolektif belleği bir araya getirmektedir. Özellikle 20. yüzyılın dünya tarihinde derin izler bırakan Holokost'tan esinlenerek, ölüm temasını sanatının odak noktası haline getiren sanatçı bu bağlamda, eserlerinde kayıp, yok oluş ve hatırlama gibi temaları işleyerek, izleyicileri geçmişle yüzleşmeye davet eder. Boltanski, ölümü sadece bireysel bir deneyim olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir travma olarak da ele alır ve bu sayede hafıza ile kimlik arasındaki karmaşık ilişkiyi sorgular. Çünkü onun sanatı, unutulanları hatırlatan ve kayıpları görünür kılan bir anıt işlevi görmektedir (Özkan & Öz,2023: 498).

Görsel 8: Christian Boltanski, Les Archives du Coeur (Kalp Arşivleri), Teshima Japonya, 2008

Christian Boltanski'nin "Les Archives du Cœur" (Kalbin Arşivleri) adlı eseri, dünya genelindeki bireylerin kalp atışlarını kaydederek, insan varlığının somut bir kanıtını oluşturmayı amaçlayan uzun soluklu bir projedir. 2008 yılından bu yana devam eden bu çalışma, ölümlülük ve hafızanın geçiciliği gibi temaları merkezine alarak, bireysel varoluşun değerini ve kaçınılmaz sonunu sorgular. Boltanski'ye göre, her insan eşsiz ve değerli olsa da, ölümle birlikte bu varlık yok olacak ve zamanla unutulacaktır. Bu proje, Teshima Adası'ndaki Ojigahama Plajı'nda yer alan mütevazı bir sanat tesisi içerisinde ziyaretçilere sunulmaktadır. Burada, dünyanın farklı bölgelerinden toplanan kalp atışları dinlenebilir ve ziyaretçiler kendi kalp atışlarını kaydederek arşivin bir parçası haline gelebilir. "Les Archives du Cœur", üç ana bölümden oluşmaktadır: Kalp Odası, Kayıt Odası ve Dinleme Odası. Kalp Odası'nda, arşivden rastgele seçilen bir kalp atışının ritmine uyum sağlayan bir ampulün titreşimiyle oluşturulan görsel bir enstalasyon bulunmaktadır. Kayıt Odası'nda ziyaretçiler, kendi kalp atışlarını kaydedebilir ve bu kayıtlara kişisel mesajlar ekleyebilirler. Dinleme Odası'nda ise, dünyanın çeşitli yerlerinden toplanan kalp atışları bilgisayar aracılığıyla incelenebilir ve dinlenebilir. Katılımcılar ise, kaydettikleri kalp atışlarını içeren bir cd kitapçığı olarak, sanat eserinin aktif bir parçası haline gelmektedir (Sybaris, n.d). Eserlerinde genellikle kayıp, yas ve anma gibi konulara odaklanan Boltanski, bu proje ile de ziyaretçileri sevdiğini anma ve başkalarının varlığı üzerine düşünme sürecine davet ederken, aynı zamanda insan yaşamının geçiciliği ve hafızanın sınırları hakkında derin bir sorgulamalar sunmaktadır. "Les Archives du Coer" projesiyle dünyanın farklı yerlerinden insanların kalp atışlarını kaydederek katılımcılarla kolektif bir sanat pratiği oluşturan sanatçı, ölüm sonrası hafızayı da somutlaştırmıştır. Sonuç olarak, Boltanski'nin sanatsal vizyonu, kişisel yas gibi temaları kolektif bir varoluş meditasyonuna dönüştürmektedir. Ayrıca birçok farklı sanat pratiklerinde ölüm, bellek, kimlik, arşiv, kişisel eşyalar ve anıt gibi temaları somutlaştıran birçok eseriyle izleyicileri kendi ölümlüğü, kimliği, geçmişi nasıl anımsayıp arşivlediği ve yorumladığımızı yeniden düşünmeye davet etmektedir.

Bu yüzden birçok yönüyle Christian Boltanski'nin eserleri ve Bulgar nekrologları; hafıza, kimlik ve yas temalarını kamusal sergiler aracılığıyla araştırarak bireysel kayıp ve kolektif hatırlama arasında bir köprü oluşturmaktadır. Boltanski "Les Archives du Coeur" gibi enstalasyonlarıyla insan varlığını kalp atışları aracılığıyla ölümsüzleştirirken, Bulgar nekrologları ise ölenleri kamusal alanlarda sergilenen ölüm ilanı afişleriyle anarak kişisel yası toplumsal dokuyla bütünleştirmektedir. Her iki uygulama da hayatın geçiciliğini ve hafızanın kalıcı varlığını vurgulayarak özel yası kolektif bir kültürel deneyime dönüştürmektedir.

Sonuç

Christian Boltanski'nin sanat pratiği ile Bulgaristan nekrologları, ölüm, hafıza ve kimlik gibi evrensel temaları farklı kültürel bağlamlarda ele alarak, bireysel ve kolektif hafıza arasında güçlü bir bağ kurmaktadır. Boltanski'nin eserleri genellikle insan varoluşunun geçiciliğini ve ölüm sonrası hafızanın önemini vurgularken, Bulgar nekrologları de ölen bireylerin anısını yaşatmak ve toplumsal yas sürecini paylaşmak amacıyla kamusal alanlarda sergilenmektedir. Her iki pratik de, ölümü sadece bireysel bir kayıp olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir deneyim olarak ele alır ve bu sayede kişisel yası kolektif bir hafızaya dönüştürür. Boltanski'nin sanatı, arşiv malzemeleri ve anonim portreler aracılığıyla, bireysel kimliklerin nasıl daha büyük tarihsel anlatılara dönüştüğünü sorgularken, Bulgar nekrologları ise ölen kişilerin biyografik detaylarını ve yaşam öykülerini ön plana çıkararak, onların toplumsal hafızada kalıcı bir yer edinmesini sağlar. Her iki yaklaşım da, ölümün ötesinde bir kimlik devamlılığı yaratır ve toplumsal bağları güçlendirir. Boltanski'nin eserleri, ölümü metafizik bir kavram olarak ele alırken, Bulgar nekrologları ise ölümü gündelik hayatın bir parçası haline getirerek, kamusal alanları anma mekânlarına dönüştürür. Kolektif hafıza, her iki pratiğin de merkezinde yer alır. Boltanski'nin

çalışmaları, bireysel hafızanın kolektif hafızayla nasıl iç içe geçtiğini gösterirken, Bulgar nekrologları da toplumsal yas sürecini paylaşarak, ölen kişilerin anısını canlı tutar. Bu süreç, toplumların geçmişteki kayıpları nasıl andığını ve bu anma pratiklerinin kültürel kimliği nasıl şekillendirdiğini ortaya koyar. Özellikle Maurice Halbwachs'ın kolektif hafıza teorisi, bu pratiklerin toplumsal kimliğin sürekliliğini nasıl sağladığını anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Özetle, Christian Boltanski'nin sanatı ve Bulgar nekrologları, ölüm, hafıza ve kimlik gibi temaları farklı yöntemlerle ele alarak, bireysel kaybın kolektif bir deneyime dönüşmesine olanak tanımaktadır. Her iki pratik de, geçmiş anma ve geleceği şekillendirme sürecinde önemli bir rol oynar. Boltanski'nin eserleri, ölümün evrenselliğini ve hafızanın geçiciliğini sorgularken, Bulgar nekrologları ise ölen kişilerin toplumsal hafızada kalıcı bir yer edinmesini sağlar. Bu bağlamda, her iki yaklaşım da, ölümün ötesinde bir kimlik devamlılığı yaratarak, toplumsal bağları güçlendirir ve kültürel mirasın sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi ve karşılaştırmalı analiz kullanılarak, Christian Boltanski'nin sanat pratiği ile Bulgaristan nekrologlarının hafıza, kimlik ve ölüm temalarına yaklaşımları incelenmiştir. Bu yöntemin tercih edilme nedeni, her iki pratiğin kültürel ve sanatsal bağlamlarını detaylı bir şekilde ele alarak, bireysel ve kolektif hafıza arasındaki ilişkileri kurulmuştur.

Kaynakça

- Actualno (2021, 27 септември). *Какво се прави със старите некролози*. Retrieved: March 1, 2025 from https://www.actualno.com/useful/kakvo-se-pravi-sys-starite-nekrolozi-news_1648130.html
- Ahunbay, Zeynep. (1997). *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. (Cilt 1.). Rona, Z. ve Beykan, M. (Editörler). Anıt içinde (s. 100). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Bakış. bg Bulgaristan'a Türkçe Bakış (2018, Haziran 18). *Nekrologlar: Bulgarların ölüm ilanı geleneği*. Erişim Tarihi: 2 Mart 2025 <https://bakis.bg/2018/07/18/nekrologlar-bulgarlarin-olum-ilani-gelenegi/>
- Baycanlar, S. Ç. (2005). *Cahit Sıtkı Tarancı'nın Ölümü Ardından Yazılanlar ve Ölüm Ardı (nekrolojik) Yazıları Üzerine Genel Bir Feğergendirme*. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(2), 105-112.
- Bogueva, D. (2021). *Bulgarian Traditional folklore celebrating food and sustainability*. International Journal of Information Systems and Social Change, 12(3), 3-11.
- Elhovo news (2012, 26 август). *Некролозите... има ли смисъл от тяхното поставяне на обществени места?* Retrieved: March 1, 2025. https://elhovo.news/?p=22747#google_vignette
- Eyüboğlu, İ. Z. (1988). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Sosyal Yayınlar.
- Goldade, J. (2017, Jun 9). *Cultural spotlight: Bulgarian funeral traditions*. Frazerconsultants. <https://web.frazerconsultants.com/cultural-spotlight-bulgarian-funeral-traditions/>
- Gueorguiev, B. (2010). *Pragmatics of Obituary Posters in Bulgaria*. Lexia, 5-6, 349-360.
- Gueorguiev, B. (2012). *Necro-semiotic. Proceedings of the 10th World Congress of The International Association for Semiotic Studies (IASS/AIS)*. Universidade da Coruna, Spain.
- Mengi, N. (2016). *Bir Ölüm Yazısı: Nekroloji*. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(13), 162-172.
- Montiglio, D. (n.d). *Bulgarian necrolog, the tradition to preserve someone's memory*. Foregner. <https://www.foregner.bg/bulgarian-necrolog-the-tradition-to-preserve-someones-memory/>
- Online Etymology Dictionary (2024, July 3). *Obituary*. Retrieved: March 1, 2025 from <https://www.etymonline.com/word/obituary>

Özkan, Ö., & Öz, O. (2023). *Christian Boltanski'nin Sanatında Ölümden Arda Kalan: Anıt, Arşiv ve Hafıza*. *Sanat Yazuları*, 49, 495-510.

Spomen.bg (2020). *Некролозите са привнесени у нас от Западна Европа през 19. Век*. Retrieved: March 1, 2025 from <https://www.spomen.bg/article/7406043>

Sybaris (n.d). *Les archives du coeur*. Retrieved: March 5, 2025 from <https://sybaris.com.mx/les-archives-du-coeur/>

Yanık, C., & Kara, M. (2016). *Ölü Bedenler Üzerinden Kimliğin İfşasında Belediyelerin Sanal Mezarlıkları*. *Mukaddime*, 7(1), 157-178.

Görsel Kaynakça

Görsel 1: Fotoğraf yazar tarafından 2019 yılında çekilmiştir.

Görsel 2: <https://www.foreigner.bg/bulgarian-necrolog-the-tradition-to-preserve-someones-memory/> (Erişim: 3.3.2025).

Görsel 3: Fotoğraf yazar tarafından 2019 yılında çekilmiştir.

Görsel 4: Fotoğraf yazar tarafından 2019 yılında çekilmiştir.

Görsel 5: Fotoğraf yazar tarafından 2019 yılında çekilmiştir.

Görsel 6: <https://www.beauxarts.com/expos/christian-boltanski-devenir-artiste-pour-conjurer-la-folie/#&gid=1&pid=1> (Erişim: 3.3.2025).

Görsel 7: <https://www.artsy.net/artwork/christian-boltanski-untitled-from-the-monument-odessa> (Erişim: 3.3.2025).

Görsel 8: <https://benesse-artsite.jp/en/story/20210611-1665.html> (Erişim: 4.3.2025).